

محب آثار

تسخیر

قلوب

مؤمنین

در نمایشگاه هوزه رضا عجا

موزه رضا عباسی

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

آرامگاه شهیدان و شهدای
مقدس و گرانمایه استان تهران

www.ketab.ir

سرشناسه : موزه رضا عباسی
عنوان و نام پدیدآور : منتخب آثار نسخ، تعلیق، نستعلیق در
نمایشگاه موزه رضا عباسی / موزه رضا عباسی.
مشخصات نشر : تهران : سبحان نور، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری : ۱۴۴ ص.
شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۲۷۴۵-۳۴۰۰
وضعیت فهرست نویسی : فیبا
موضوع : خوشنویسی
رده بندی کنگره : ۸ ۱۳۹۰ م ۲۵ / NK۲۶۳۹
رده بندی دیویی : ۷۴۵
شماره کتابشناسی ملی : ۲۵۳۴۱۸۲

منتخب آثار
شیخ فقیہ
سید شعلیق

دنیا شگاہ موزن و رضاء عبا

مدیر مہذبہ: شہرام حیدر آبادیان
مسئول اشاعت: شہین پور محمد علی
امور اجرایی: عذرا مساعد، علی فاطمی مجد، لیلا سوداگر، سہیلا اسدی
روابط عمومی: سیدہ مریم پور امجد
عکاس: محسن محمد خان
انتخاب آثار و مطالب: شہین پور محمد علی
طراحی جلد و صفحات: آتلیہ گرافیک گلپور (اردو، کتیان)
لیتوگرافی: فرآیند گویا / چاپ: سبز رنگ
صحافی: سیمرغ
مدیر تولید و ناظر فنی و هنری: علی اصغر سمیعی فر

چاپ اول: ۱۳۹۰ هـ. ش / شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۷۴۵-۳۴-۰۰
قیمت: ۲۵۰۰۰۰ ریال

نشر سیمان نور

آدرس: میدان انقلاب، خیابان فوازده فروردین، پانین تر از روانمہر
کوچہ بہشت آئین پلاک ۸ واحد ۳
تلفن: ۰۸۷۱-۶۶۹۵۰۸۷۱-۶۶۴۸۱۶۴۱-۶۶۹۵۰۸۷۱
ہمراہ: ۰۹۱۲-۴۲۲۰۷۹۵

www.ketab.ir

به نام پروردگار

سر آغاز

ذوق و سلیقه ظریف هنرمندان ایرانی، شهرتی جهانی دارد. ایرانیان با سلامت گذرکردن از مسیرهای پربخ و خم تاریخ، همواره ثابت نموده‌اند که با تکیه بر اندیشه و همت خویش ناشدنی‌ترین‌ها را می‌توان شدنی کرد. ایشان در طی هزاره‌ها آثاری بی‌شمار از ماهیت هنری ممتاز را به یادگار گذاشته‌اند که امروزه هیچ‌کس و هیچ‌چیز را با آن مقایسه و مقابله و مقایسه با آن نیست و این تفسیر به‌خودی‌خود تنها در یک مفهوم می‌گنجد: اصالت.

با بیان این موضوع به‌خوبی می‌توان فهمید که تمیز دادن و اولویت بخشیدن به هر یک از هنرهای باارزش و اصیل ایرانی کاری ناممکن است. با این حال با شروع دوران اسلامی در ایران و گسترش روزافزون هنر کتابت و نگارگری در طی قرن‌ها هنرورزی، شاهد ایجاد ساختاری مسجور از هنر کتاب‌آرایی و خوشنویسی هستیم که تا به امروز بی‌مانند است. بررسی سیر تحول خوشنویسی آثار مکتوب که با نگارگری توأم بوده، به‌خوبی گویای این مطلب است که هنر کتابت مسیری سخت و زیبا را پیموده تا نهایتاً به‌دست هنرمندان ایرانی محتوایی اصیل یابد. در این راستا به‌طور حتم تطور هنر خوشنویسی از مسجور با نستعلیق جایگاهی ویژه دارد که در خور توجه فراوان بوده است. درک چگونگی سیر تکامل این هنر در قالب برپایی نمایشگاه‌هایی ارزنده، همچون نمایشگاه حاضر که در بردارندهٔ آثار شاخص اساتید چیره‌دست می‌باشد، امکان‌پذیر گردیده و با امید به اینکه تداوم این قبیل فعالیت‌ها باعث ایجاد فهمی عمیق‌تر از هنر خوشنویسی و سرشت پاک خالقین آن آثار شود.

در اینجا وظیفه خود می‌دانم از حمایت‌های همیشگی آقای مهندس ابراهیم لاریجانی، مدیرکل محترم وقت میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری

استان تهران و آقای مهندس بهروز جلالی، معاونت محترم حفظ و احیاء، و نیز آقای نوروزیگی، ریاست محترم اداره حراست، آقای نکلو، سرپرست محترم اداره حقوقی، و به‌ویژه سرکار خانم موسوی، مسئول محترم واحد روابط عمومی آن اداره کل سپاسگزاری نمایم.

همچنین بی‌تردید تلاش‌های همکاری‌های چون سرکار خانم پورمحمدعلی (امین اموال محترم فرهنگی)، سرکار خانم پورامجد (مسئول محترم روابط عمومی)، سرکار خانم مساعد (مسئول محترم آموزش)، سرکار خانم فاطمی مجد، سرکار خانم بادعلی و سرکار خانم اخوت‌نیا (کارشناسان محترم بخش موزه‌داری) تأثیری مضاعف بر روند و تعالی نمایشگاه حاضر داشته، که از تمامی این بزرگواران کمال قدردانی را دارم.

بی‌تردید حمایت‌های همیشگی جناب آقای اردشیر شکوفه، مدیر مسئول انتشارات سبحان روز، به‌منظور چاپ کاتالوگ‌های نمایشگاه‌های تخصصی موزه رضا عباسی، نفسی‌بخش و معرفتی هرچه بهتر آثار ارزنده این موزه داشته است. در پایان باید اکتفا کنیم بر آنچه تا امروز در طی دوره مدیریت اینجانب در قالب برگزاری نمایشگاه‌های تخصصی و انتشار کاتالوگ از آثار شاخص موزه رضا عباسی تحقق یافته، فضلای محترم هم‌هنگی‌ها و همکاری‌های سرکار خانم حسین‌زاده (مسئول محترم دفتر حوزه مدیریت موزه) امکان‌پذیر نمی‌گردید.

چاپ کاتالوگ حاضر که همزمان با انتصاب جناب آقای دکتر محمدحسین فراهانی، مدیرکل محترم میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان تهران شده است را به ایشان تبریک گفته و امیدوارم به‌خصوص در مقام محترم شاهد تداومی مضاعف در زمینه انتشار این قبیل آثار ماندگار فرهنگی باشیم.

آرزوی برکت و سربلندی برای تمامی دوستان و همکاران گرامی آن اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان تهران و موزه رضا عباسی را از خداوند بزرگ خواستارم.

شهرام حیدرآبادیان
سرپرست موزه رضا عباسی
آبان‌ماه ۱۳۹۰ خورشیدی

"از نسخ، تعلیق تا نستعلیق"

نسخ و تعلیق گر خفی و جلی است
وضع فرمود او ز ذهن دقیق

واضع الاصل خواجه میرعلی است
از خط نسخ و از خط تعلیق

"نسخ"

نسخ مأخوذ از تازی به معنای محو و ابطال و زایل نمودن چیزی. خط نسخ یکی از شش خط اعراسی این مقله بیضاوی و به آن "قرآنی" نیز می‌گویند چرا که در این ایام قرآن مجید را به این خط می‌نویسند و از آن جهت آن را نسخ گویند که بیشتر کتب بدین خط نوشته و گویا سایر خطوط ترک شده و تنها به آن التفات نموده‌اند.

خط نسخ را بدیع و منسوب نیز می‌نامند، بدیع به معنای تازه و نوپدید که در آغاز اختراع چنین نام گرفت و منسوب از آنرو که حروف و کلمات در اصل وضع دارای نسبت و تناسب یعنی هماهنگی اجرا می‌باشد، کلمه نسبت اصطلاحاً یکی از دو قواعد دوازده‌گانه خط است که به این مقله یا میرعلی تبریزی نسبت می‌دهند. نسخ خطی است کامل، معتدل و منظم واضح است که هیچ‌گونه اشتباهی در حروف و کلمات آن رخ نمی‌دهد مخصوصاً وقتی که حرکت و خراب نوشته شود، کامل‌تر از آن در خطوط ایرانی دیده نمی‌شود این خط نزدیک به ثلث، محقق، ریحان و حروف آن از این خطوط گرفته شده و کاملاً یکنواخت است، اکثراً در کتابت ریز و کمی متوسط به کار می‌رود و به حقیقت صفات محقق، بدیع، منسوب، فضاخ و معتدل درباره آن صدق می‌کند به همین دلیل از بدو خودنمایی روز به روز رونق یافته و امروزه در تمام ممالک اسلامی حائز اهمیت و اعتبار بسیار است. خط نسخ بیش از همه خطوط اسلامی حتی نستعلیق و ثلث کثرت استعمال یافته است.

قلم در خط نسخ اگر به شیوه ثلث نوشته شود "محرف" و اگر به شیوه نستعلیق نگاشته گردد بین "مستوی و محرف" است. خط نسخ از نظر رتبه پیدایش بعد از کوفی و از نظر تهذیب و اصلاح یافتن در زمان ابن مقله و سروصورت جدید گرفتن تابع محقق و ثلث است که بعد از فروع ثلث (توقیع، رقاع و ...) در مرتبه ششم واقع می‌شود و اما درجه خط نسخ از لحاظ سهولت خواندن و رسایی قرانت در درجه اول و از جهت آسان‌نویسی به درجه دو و سه بعد از رقعه و شکسته و از نظر زیبایی درجه دوم بعد از نستعلیق و در مجموع درجه اول می‌باشد.

اکثر رساله‌ها، تذکره‌ها و فرهنگ‌ها، ابن مقله را واضع خط نسخ دانسته و می‌گویند وی آنرا از خط ثلث استخراج کرده است. از خوشنویسان و مروجان این خط می‌توان به ابن مقله، اسماعیل بن حماد جوهری فارابی، ابوالحسن علی بن هلال، یعقوب مسعودی، بایسنقر میرزا، احمد نیریزی، زین العابدین اصفهانی، علی عسگر استنجالی، محمدشفیع اشاره کرد.

"تعلیق"

تعلیق یکی از خطوط ایرانی اسلامی است که می‌گویند خواجه ابوالعال آن را وضع و اختراع نمود و او در خواندن و نوشتن خط پهلوی بصیرت کامل داشت. وی خط تعلیق را از فروع خط کوفی و پهلوی درآورده و برای (پ، ژ، چ) که تا آن زمان سه نقطه گذاردن معمول نبود وضع نقطه کرده است. همچنین "حسن بن حسین علی فارسی کاتب" اولین کسی است که خط نسخ، ثلث و رقاع خط تعلیق را استخراج نموده و به تدریج تمامی کتاب و منشیان را به تدریس روی کرده و تعلیم گرفتند.

تا بالآخره برخی تصرفات دیگر در آن ایجاد و شکل مخصوصی یافت و نزد عثمانی‌ها و مصری‌ها به خط دیوانی مشهور گردید. به هر حال واضع خط تعلیق از نظر تاریخ و تحقیق بر ما روشن و محقق نیست؛ لیکن پیدایش این خط را قرن هفتم هجری، رواج و تداوم آن را قرن هشتم هجری، و در ایران تا سه قرن بعد به نهایت رواج و توسعه رسیده و در ممالک عربی از آن خبری نبود.

تعلیق مأخوذ از نازی نوعی از خط که از رقاع و توقیع برآمده: اویختگی، تعلیق، ضمیمه، تنمه، حاشیه و مکتوبی است که از جانب شخص بزرگی نوشته

شده باشد و بدان جهت تعلیق گویند که بین توقیع و رقاغ معلق گشته است. تعلیق خطی تودرتو و پیچیده که از اتصال حروف منفصله در آن به منظور سرعت دادن و چه بسا چندین کلمه را متصل و پیوسته نوشتن شکل گرفته و نظم و ترتیب و تناسبی که در اجزاء دیگر خطوط دیده می‌شود در این خط و فروع آن (ترسل و دیوانی) تغییر یافته و به صورت دیگر درآمد. کلمات و حروف آن گاهی درشت و فربه و گاهی ریز و لاغر نوشته می‌شود.

قلم در این خط بین "محرف و مستوی" مانند نستعلیق و هم "محرف" و حرکات آن چرب و نرم و تقریباً بجز اندکی تمام آن دور است این خط با روی کار آمدن خطوط عالی‌تر چون نستعلیق و شکسته متروک ولی ارزش تاریخی خود را از دست نداد و اساس و مقدمه‌ای برای پیدایش خط زیبا و ممتاز نستعلیق گردید. خط تعلیق در مرتبه پیدایش بعد از توقیع و رقاغ از جهت درجات رسایی و سهولت قرائت درجه هشتم و نهم بعد از نسخ و سهولت نوشتن به درجه سوم و چهارم بعد از شکسته و زیبایییش نیز در درجه هفتم بعد از نستعلیق و بر روی هم خط درجه هفت و هشتم می‌باشد.

مروجان و خوشنویسان این خط عبارتند از: خواجه ابوالعال، خواجه عبدالحی منشی، احمد بن علی بن احمد میرازی، درویش عبدالله منشی بلخی، بیانی، خواجه اختیارالدین منشی، عمادالاسلام، اسکندر یک منشی و.....

"نستعلیق"

بعد از انتشار خط تعلیق به فاصله یک قرن یعنی در نیمه دوم قرن هشتم هـ.ق، خط دیگری به نام نستعلیق یعنی دومین قلم خاص ایرانیان خودنمایی کرد، ذوق و سلیقه ایرانی پیچیدگی، بی‌نظمی و دواپر ناقص خط تعلیق را پسندید و آن را با خط نسخ که خطی منظم، معتدل و زیبا بود ترکیب و خط ثالثی که به کندنویسی نسخ و نه نواقص تعلیق را داشت به وجود آورد. "خطی دور از افراط و تفریط با نظم، متانت و دواپر ظریف و دلچسب".

اغلب تذکره‌نویسان معتقدند که میرعلی تبریزی در حدود سنه هشتصد هـ.ق، این خط را از نسخ و تعلیق گرفت و او را واضح نستعلیق می‌دانند، این سخن چندان استوار نبوده به عبارتی می‌توان گفت خط نستعلیق از نیمه دوم قرن هشتم شروع به نشو و نما نمود، سلطان علی مشهدی که به سه واسطه از بیروان میرعلی

و خود استادی بنام در این خط بود در رساله‌ای منظوم می‌فرماید:

نسخ و تعلیق گر خفی و جلی‌ست واضح‌الاصل خواجه میرعلی‌ست

وضع فرمود او ز ذهن دقیق از خط نسخ و از خط تعلیق

نستعلیق مرکب از دو کلمه نسخ و تعلیق مدت‌ها به نام نستعلیق و بعدها در اثر کثرت استعمال تخفیف یافته و نستعلیق نام گرفت. قلم نستعلیق که به حق آن را عروسِ خطوط اسلامی خوانده‌اند، از ابداعات ایرانیان و در آن ذوق و سلیقه ایرانی کاملاً مشهود است.

این خط از ظریف‌ترین و دقیق‌ترین آثار هنری ایران بوده و در نوع کامل آن تعلیق نکات شیوایی از جمله: زیبایی، اصول و قواعد، ذوق و سلیقه، صفا و ترکیب‌نرسی و نسبت، ضعف و قدرت، سطح و دور، صعود و نزول رعایت شده است، خط نستعلیق خیلی است با قاعده و اندازه‌های معین که تمامی آن دور است و تقریباً یک‌سوم یا دو ششم آن سطح و حرکتی دوری متمایل از راست به چپ دارد، قلم در این خط ادتر و راحت‌تر از نسخ حرکت و عرض قلمی که با آن نستعلیق می‌نویسند یعنی قلم کلم "مستوی و محرف" انتخاب می‌شود.

خط نستعلیق از لحاظ مرتبه‌بندیش بعد از تعلیق و از میان خطوط اسلامی در مرتبه هشتم قرار دارد و اما از نظر نرسی و سهولت قرائت در درجه دوم و سوم بعد از نسخ و از جهت آسان‌نویسی و سرعت در درجه سوم و چهارم بعد از شکسته و از نظر زیبایی در درجه اول و زیباترین خطوط است.

استادان بزرگ و بنام این خط: میرعلی‌قمری میرزا جعفر تبریزی، سلطان‌علی مشهدی، سلطان محمد نور، میرعلی‌قمری شام‌محمد نیشابوری، باباشاه اصفهانی، علی‌رضا عباسی، میرعماد الحسنی، عبدالرسول دکنی، حسن‌خان شاملو، محمدرضا کلهر و... می‌باشند.

موزه رضا عباسی بار دیگر نیز افتخار دارد که از دل گنجینه خود با انحصار به‌فردی را در قالب نمایشگاه و کاتالوگی تحت عنوان «از نسخ، تعلیق تا نستعلیق» در معرض دید شما عزیزان قرار دهد. و امیدوار است که رسالت بزرگ خود را با حرکتی گرچه کوچک همچنان ادامه دهد. نمایشگاه فوق مجموعه‌ای از پنجاه اثر از اساتید هنر خوشنویسی قرن نهم تا چهاردهم هجری قمری با قلم نسخ، تعلیق و نستعلیق می‌باشد که در نوع خود هر یک گوهری گرانبها محسوب می‌شود.